

Een winternacht. In drie afdeelingen, met een nawoord. I. De ontmoeting op den grindweg. II. Bij den ontvanger. III. Een ander vertrek. : uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede door J.J. Cremer

Het handschrift is in bezit van de Koninklijke bibliotheek en is gedateerd december 1853.

1e druk: Een winternacht : uitgegeven ten voordeele van eerlijke armoede. Arnhem: Is. An. Nijhoff & Zoon., 1854. 38 p. met een afb. In drie afdelingen met een nawoord.

Hoofdstuknamen: 1. De ontmoeting op den grindweg. 2. Bij den ontvanger. 3. Een ander vertrek.

2e druk in: Vier novellen van J.J. Cremer en Gerard Keller. Arnhem: D.A. Thieme, 1858. p. 103-148.

3e druk in: De Oostpost, 10, 21, 24, 28, 31 maart en 4 april 1859. Feuilleton

4e druk in: Vier novellen, van J.J. Cremer en Gerard Keller. 's Gravenhage: D.A. Thieme, 1876. 2^e druk. p. 103-148.

5e druk in: Kees Springer Arme Samuel en andere vertellingen. Leiden: P. van Santen, 1877. p. 1-25. Romantische werken, deel 2.

6e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [ca. 1887]. 6e druk. dl. 1. p. 1-24. Vijftig-cents-editie, nr. 19. Alle edities hebben bij Sijthoff een foutieve inhoudsopgave: er staat: Een wintergezicht.

7e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [ca. 1888]. 7e druk. dl. 1. p. 1-24. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

8e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [ca. 1890]. 7^e druk. dl. 1. p. 1-24. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

9e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht [... et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeverij, [1917]. 7e druk. dl. 1. p. 1-24. Romantische werken (Rode serie).

10e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht [... et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeverij, [1917]. 7e druk. dl. 1. p. 1-24. Romantische werken (Blauwe serie).

Vertaling in het Tsjechisch:

J.J. Cremer a G. Keller. Novely: z Hollandstiny prelozil Gustav Zdarsky. V Novem bydzove : Tiskem a nakladem Jana Novotneho, 1895. Jan Jakub Cremer – Zimni noc. p. 5-44.

Handschrift:

Cijferen van personen met het kap te zette

1. Ontmoeting op den grindweg.

Een winternacht.

in drie afdeelingen met een nawoord

1de De ontmoeting op den grindweg.

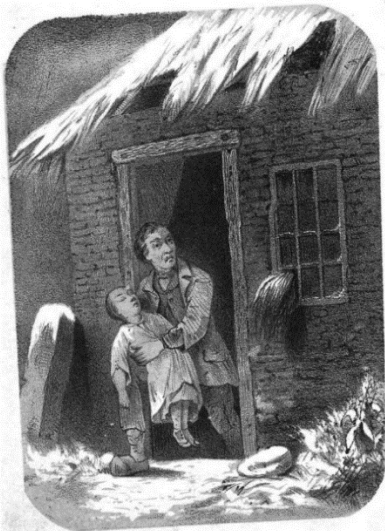
2de Bij den ontvanger.

3de Eens ander vertrek.

met een nawoord.

door J. J. Cremer.

Uitgegeven ten voordele van eerlyke armoede.

EEN WINTERNACHT.

IN

DRIE AFDEELINGEN,

MET EEN NAWOORD.

I. DE ONTMOETING OP DEN GRINDWEG.

II. BIJ DEN ONTVANGER.

III. EEN ANDER VERTREK.

DOOR

J. J. CREMER.

Uitgegeven ten voordele van eerlyke armoede.

TE ARNHEM, BIJ
Is. AN. NIJHOFF EN ZOON.
1854.

Nieuwsblad voor den boekhandel 12 januari 1854:

Bestellingslijst op een Werkje, uit te geven tot leniging van eerlijke armoede; getiteld: **Een Winternacht**, door **J. J. CREMER**. Het zal worden afgeleverd in net linnen bandje, den prijs van *f* 1,— niet te boven gaan en het licht zien te *Arnhem*, bij **Is. An. Nijhoff en Zoon**.

Advertentie in het Algemeen handelsblad van 18 januari 1854:

Bij de Boekhandelaars **IS. AN. NIJHOFF EN ZOON**,
te *Arnhem*, is ter perse, om uitgegeven te worden
TOT LENIGING VAN EERLIJKE ARMOEDE:
EEN WINTERNACHT,
door **J. J. CREMER**.
De Prijs zal niet hooger zijn dan *één Gulden*. Bij alle solide Boek-
verkoopers is gelegenheid tot intekening of bestelling. (716)

Het leeskabinet, 1 februari 1854:

J. J. CREMER, **EEN WINTERNACHT.** 143

Een Winternacht. In drie afdelingen. Met een navoord.
I. *De ontmoeting op den grindweg.* II *Bij den ontvanger.*
III. *Een ander vertrek.* Door J. J. CREMER. Uitgegeven
ten voordeele van eerlijke armoede. Te *Arnhem*, bij **Is. An. Nijhoff en Zoon**. 1853. 38 bladz. in post-8°. Prijs *f* —,50.

Eene soort van *Bedelbrief in den winter* in proza, dachten wij, bij het ontrangen en inzien van dit boekskén. Bij het dichtstuk van **TOLLENS** wist men echter, dat de opbrengst of liever het batig saldo der uitgave ten voordeele der armen van *Rijswijk* zou zijn, en dus een bepaald doel zou hebben; *hier* is de bestemming al zeer onbepaald opgegeven.

Dit echter daar latende, moeten wij verklaren dat de Heer **CREMER**, als novellen-schrijver, de pen wel weet te voeren; wij maken hem er ons compliment over. De novelle zelve willen wij verder in geen vergelijking brengen met den opgenoemden en onnavolgbaren *Bedelbrief*; zij is meer te beschouwen als een tekst bij twee platen uit een der laatste afleveringen van **ALEXANDER V. H's Zoo zijn er**, en getiteld *Te veel* en *Te weinig*. Het *Te veel* houdt ons in deze novelle het langste bezig, en is ook van de drie tafereelen, waaruit de novelle bestaat, het best geslaagd, zouden wij zeggen, zoo wij niet begrepen, dat de S. bij de andere, uit den aard der zake, korter moest zijn.

Men zal wel niet van ons vergen, dat wij verder in bijzonderheden treden, daar wij dan het weldadig oogmerk der uitgave zouden tegenwerken. Wij kunnen de verzekering geven, dat het boekje den geringen prijs, dien het kost, meer dan dubbel waard is, en niemand zich de lezing beklagen zal.

N. T.

Advertentie in de Opregte Haarlemsche courant, 30 maart 1854:

*** Ten voordeele van eerlijke armoede
 is uitgegeven en aan de Inteekenaren verzonden:
EEN WINTERNACHT, door **J. J. CREMER**.
 Met Plaatje, in netten Linnen Band. à f 1,—.
 Eenige weinige Exemplaren, in pap. band, zijn algemeen verkrijgbaar gesteld à 60 Centen, bij de Uitgevers **Is. AN. NYHOFF en ZOON**, te *Arnhem* en verder alom.
Pauperisme is het onderwerp, *Romantisch* de vorm en voor de *Armen* de opbrengst.

Brief van I.A. Nijhoff aan J.J. Cremer, d.d. 19 maart 1855:

Arnhem, 14 Maart 1855

Wildeul Edele Heer

Gie. de minste twyfelmaat is om de natuur voorwaerd te onderscheiden, om de welle is de een vrag hebben (of leen myn firma), om te wot end te geven, te verband my al toe. om het honorarium ad / 100.00 vel meer, in / 10. by vrede. opleg, beschikbaars te stellen, zoodra het effectualiteit om met het opdrachten zoo veel mogelijk spreek te laten maken: om te tellen twee proeven te zenden: om 15 vrag exemplaren te laten bi. Schikking te stellen. Langzaam zal het om tege, tege dan tege dat het wot gevees is te met wotken het begrepen woort, daerom vooraf - by vrede. wotken te vrede - indring te meer woort.

Van de Winternacht zyn, over twee wy het met rekenschap wotken, byplaatje 30 vrag wotken te vrede. woortken begrepen is tege my 77. by vrede. dat 3/4 wotken, tege zullen komen, te den woortken 20 a. vrede. wotken

Nimmer zyn. Dit maakt te laten 50 vrag. bedragende netto (na aftrek van het loonverloop van vrede) — / 99.50
 wotken by wy betaald hebben aan advertentie in Speel wotken. Jan. 1855. 0.—
 bygt — / 114.50
 waerom wy de wyheid nemen, te vrede. ad / 114.50 tege te vrede.

De aanbidding in den gevees. vrede. Schep, neem wy om met de meest begrepen

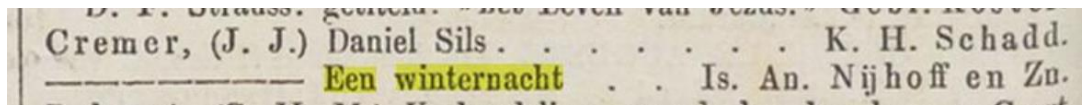
Wildeul Edele Heer
 I. A. Nijhoff

Koninklijke Bibliotheek

Feuilleton in de Oostpost, 10 maart 1859:

Nieuwsblad voor den boekhandel, 2 juni 1864. Nijhoff doet het restant van de oplage in de verkoop.

Nederlandsch dicht en onacht, 1865. Bloemlezing onder de titel Bittere armoë:

BITTERE ARMOË.

Weinige oogenblikken nadat het postkarretjen op den grindweg tusschen H. en O. was voorbijgereden, werd de deur van een armzalig hutjen, op eenigen afstand van dien weg gelegen, door een schamel persoon geopend, die daarop haastig en blootvoets binnentrad, en de deur achter zich dichtwierp. Geen vuurvonk glom er aan den haard, en slechts het stargeglim verlichtte luttel het bitter armoedig vertrek.

„Hebt ge wat, Kobus?” zef de vrouw, wier gelaat de schrikkelijkste sporen van ellende en koft vertoonde, terwijl zij een klein, in lompen gewikkeld kind, door wrijven en beademen zocht te verwarmen; „hebt ge wat, Kobus?” herhaalde ze, daar de man, geheel buiten adem, nog geen antwoord gegeven had.

„Zooveel als gij,” antwoordde de man eindelijk, „honger heb ik, en dan vijf centen voor ons avondeten. Met ons zessen!” liet hij er schamper op volgen. — „Goddank, toch wat!” riep de vrouw, „en hebt ge daar geen brood voor gekocht?”

Nieuwsblad voor den boekhandel, 9 januari 1868:

De ondergeteekende verzoekt aanbidding op de onderstaande werkjes:
 2 C. SCHMID, Waldemir. — 2 Id. De jeuge kloizenaar. — 2 Id. Alphonsus. — 1 Id. De gaaschijren. — 1 Id. Hendrik v. Eichenfels. — 1 Id. De kerstavond. — 1 Id. Belangrijke verhalen. — 2 Dr. SCHUNERT, De stroom. — 2 GOVERNEUR, Vertellingen van Meeder de Gans. — 2 Id. Kinderen uit de pastory. — 2 TH. KÖNIGER, Het huishouden v. d. Heestvester. — 1 JOHN. ROSS, Reizen en lotgevallen. — 1 R. v. d. AA, Schetsen uit het kinderleven. — 1 E. GERRITS, Het leven en de daden van M. A. de Ruiter. — 2 v. HORN, De beerenfamilie van Klazfontein. — 1 Id. De beervangers. — 2 Id. De strandlooper. — 1 Id. De gemsjagers. — 1 Tooneelen uit den oorlog in de Krim. — 2 VAN LENNEP, Herinneringen uit den 80jarigen oorlog. — 2 MARRYAT, De kinderen v. h. Weed. — 1 De vorsten uit het huis van Oranje. — 2 J. CHR. GEWIN, Eug. Merlin en andere novellen. — 1 GRAM, Parijs en de Parijzenars. — 2 ADAMA v. SCHEELTEMA, Palmbladen. — 2 W. O. v. HORN, Michiel de Ruiter. — 2 E. GERDES, In de doisen, een verhaal uit den Spaanschen tijd. — 1 J. H. CAMPE, Robinson Crusoe. — 2 TH. DIJLITE, Oost en West. — 2 Id. Land en Zee. — 2 SOPHIA WALSER, De misjesjaren. — 2 I. J. CREMER, Een winternacht. — 2 F. HOFFMAN, De Savoljard. — 2 KÖSEER, W. J. Bontekoe. — 1 ENG. GERRITS, Pr. Willem I. — 1 Dr. H. v. d. CAPELLAN, Leven en bezond zinn. — 1 BRUGEMA, Alc. gesch. —

Nieuwsblad voor den boekhandel, 12 mei 1868. D. Bolle koopt het restant van de uitgave van Nijhoff.

Verkoopning van ongebonden boeken. Verkocht te Amsterdam 5 Mei 1868,
 door de WED. J. C. VAN KESTEREN & ZOON, H. J. VAN
 KESTEREN en J. W. SCHLEIJER.
 (Fonds van de firma IS. AN. NIJHOFF & ZN.)
 Cremer, (J. J.) Een winternacht . . . . . D. Bolle.

Nieuwsblad voor den boekhandel 21 mei 1868:

Verkoopning van ongebonden boeken. Verkocht te Amsterdam 5 Mei 1868,
 door de WED. J. C. VAN KESTEREN & ZOON, H. J. VAN
 KESTEREN en J. W. SCHLEIJER.
 (Fonds van de firma IS. AN. NIJHOFF & ZN.)
 Cremer, (J. J.) Een winternacht . . . . . D. Bolle.

Opregte Haarlemsche courant, 17 juni 1868:

LEES! LEES!

Miss YONGE. De Erfgenaam van Redclyffe, 3 dln.,
2de druk. Prijs *f* 3, nu 90 cents.

J. J. CREMER. Een winternacht. Prijs *f* 0,60, nu *f* 0,40.

J. J. TEMME. Vier verhalen uit de lijfstraffelijke
regtspleging. Prijs *f* 3, nu *f* 0,60.

DE VELDTOCHT in Rusland (1812), beschreven
door den Luitenant-Generaal Baron *Berthezène*. Prijs
f 1,80, nu *f* 0,50.

J. Chr. GEWIN. Ellen Atton. Novelle. Prijs *f* 1,60,
nu *f* 0,50.

LOUISE MUHLBACH. Hofgeheimen. Hist. uit den
tijd van Lodewijk XIV. Prijs *f* 3,25, nu *f* 1,15.

GEORGE ELIOT. Romola, 3 dln., vert. door Dr.
J. C. van Deventer. Prijs *f* 8,40, nu *f* 1,80.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 30 juni 1868:

ALLEN COMPLEET EN ONOPENGESNEDEN

Miss Yonge, De Erfgenaam van Redclyffe,
3 deelen; pl m. 900 pagina's; prijs *f* 3, nu
f 0.90.

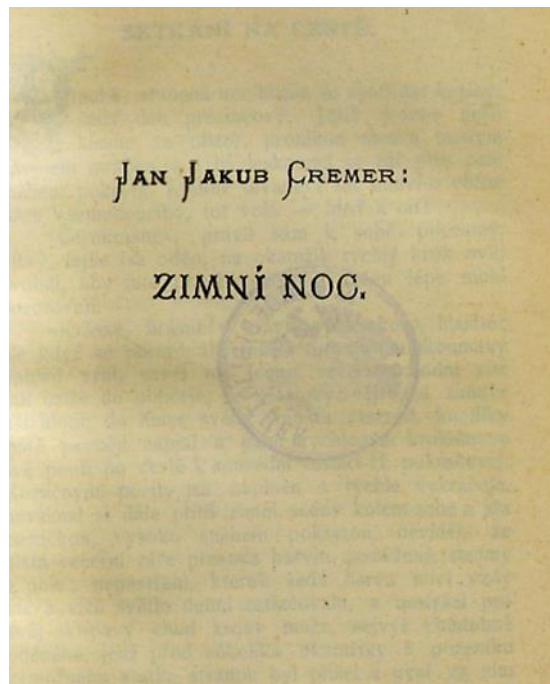
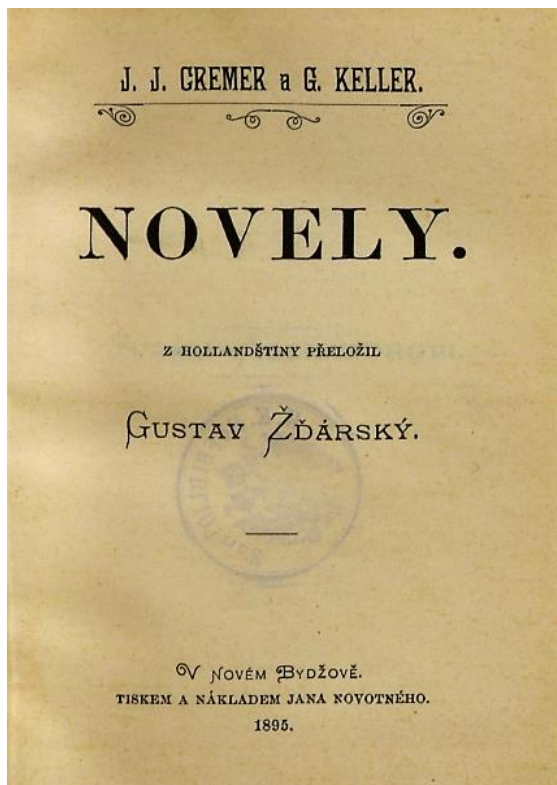
J. J. Timme, Vier Verhalen uit de Lijf-
straffelijke Regtspleging; prijs *f* 3, nu *f* 0.60.

J. J. Cremer (Schrijver van *Anna Rooze*).
Een Winternacht; prijs *f* 0.40.

Dagblad van ZuidHolland en sGravenhage, 6 december 1877:

Van Cremer's *Romantische Werken* verschenen
de 6e en 7e afl., bevattende: **Een Winternacht**,
Kees Springer buiten de Kerk en 't begin van
Arme Samuel.

Tsjechische vertaling door Gustav Zdarsky uit 1895:

Arn. Saalborn – Het ontwaken van het sociale bewustzijn in de litteratuur. Amsterdam: H.J. Paris, 1931. p. 95-98.

De tegenstelling tusschen rijk en arm wordt in *Een Winternacht* zoo schril geteekend, dat we moeite hebben te gelooven in de waarschijnlijkheid, laat staan de waarheid der beschreven toestanden. De schrijver schijnt deze mogelijkheid ook zelf gevoeld te hebben, want hij eindigt zijn verhaal met de opmerking:

Stemt gij toe, waarde lezer, dat er hier en elders avondjes als bij den ontvanger Wester worden doorgebracht, o, oordeel dan niet, dat het avondje bij Kobus overdreven geschilderd is..... Neen, verzekeren wij U, dat de eerste schilderij voor 't grootste deel naar het leven werd geteekend, de tweede is haar getrouwe tegenhanger. Gelooft gij ons niet, ga dan en onderzoek, wanneer de winter zijn kouden adem over dorpen en steden laat gaan en zeker — althans in vele oorden van ons vaderland zult gij vinden wat wij U schetsten.

Ik laat deze woorden voorafgaan, opdat het den lezer niet ga als mij, die maar niet gelooven kon en telkens aan dichterlijke overdrijving denken moest. Maar Cremers woord in twijfel trekken, ik heb er geenerlei reden toe, na deze bekentenis.

Het verhaal begint met een ontmoeting op een grindweg tusschen een welgedaan heer in warme overjas en een „uiterst armoe-

dig gekleed manspersoon". Cremer geeft ons allerlei details: over 's mans plunje:

het opperstuk, dat noch jas, noch rok, noch buis genoemd kon worden, was zoodanig gelapt en gehavend, dat zijn ware afkomst en kleur zelfs niet meer te gissen was; de broek, die den man veel te kort was, scheen wel de aflegger van een meer bemiddelde te zijn, althans het goed, ofschoon zomerstof, was zeker fijn en in zijn soort sterk te noemen; wat de verwarming van dat stuk betrof, die zal zeker veel te wenschen hebben overgelaten, want luchtig fladderde het om de — door een winkelhaak zichtbare — ongedekte beenen. Het hoofd was gedekt met een versleten stuk van een aardappelzak, waarvan de punten om den hals waren samengeknoopt, 's mans bloote voeten staken in met hooi gevulde klompen.

Er ontspint zich een gesprek tusschen den goed en den slecht gekleede. Over de koude. Niet on-karakteristiek teekent Cremer de natuurlijke angst van den zatte voor den hongerige, de zelfvoldaanheid en het air van meerderheid bij den welgedane tegenover de bittere klachten van den verkleumden stakker. Scherp en raak geeft de schrijver zijn tijdgenooten weer, als hij den goedgekleede laat overwegen of hij den ander geld zal geven om van hem af te komen of niet: hij zou zijn wel-voorziene porte-monnaie voor den dag moeten halen en wie waarborgde hem, dat dan niet de geheele inhoud prijs zou zijn?

Buitendien zou, als hij zijn beurs moest uithalen, ook de gouden horlogeketting zichtbaar worden, „waaraan een dito uurwerk zat”. En daarom tracht hij hem met woorden af te schepen:

„Waarlijk, ik heb medelijden met je, goede vriend. Hoe gaarne zou ik je iets geven, zoo ik er toe in staat was, doch je begrijpt, van mijn kleeren kan ik mij bezwaarlijk ontdoen en geld..... ja, zie je, hoe gaarne ik je iets zou geven, zoo is 't mij onmogelijk, want ik zelf zie je, ik zelf heb niets, maar.....

„Maar..... herhaalde de ander.

„Maar een wijs en liefderijk God geeft ieder sterveling op aarde zijn bescheiden deel. Den een schenkt hij schatten, den ander dagelijksch brood, terwijl velen weder met armoede en gebrek moeten worstelen.”

En na deze oratie komt werkelijk even een begin van revolutionairen geest over Cremer, als hij den arme laat antwoorden:

„Ja, God geeft elk zijn deel. Maar zoowel als hij den leeuw en den tijger krachten geeft om hun buit te bemachtigen, zoo heeft hij den arme, in tijd

van nood, ook de wapens geschonken om te nemen wat hem wreedaardig onthouden wordt."

En bij deze woorden balde hij de gespierde doch vermagerde armen zoo veelbeteekenend, dat de ander een schrede achterwaarts deed en tuimelde.....

Maar hierbij blijft het. De schrijver vertelt nu verder, hoe de goed-gekleede bij zijn vriend Bar op bezoek komt, daar een avond doorbrengt met grof spelen, drinken en eten, terwijl de gesprekken gekruid worden met opmerkingen van deze soort:

— 't Is toch gezellig, als het buiten zoo akelig koud is, dat men binnen zoo fideel en warmpjes zit. Hè, verbeeld je nu eens die arme slokkers die geen chemise aan 't lijf hebben.....

— Juist wat ik gisteren zei. Ik heb altijd de meeste voldoening van mijn vet der aarde, als het koud is.

„'t Moet op veel plaatsen ook bitter gesteld zijn, zei mevrouw, alles is zoo razend duur. Verbeeld je, vier gulden tien de aardappelen.

„En we mogen blij zijn, dat we ze tot dien prijs binnen hebben. Stuyer, de groenboer, verkoopt ze nu aan Jan Rap en zijn maat voor vier en drie kwart

„Ja, haast niet te betalen voor de smalle gemeente.

„Kom vriend, leuter nu niet met de groote hoop mee. Dat volkje is er beter aan toe dan andere jaren. Uitdeelingen bij massa's, inteekenlijsten. ....Geloof me, veel geschreeuw, weinig nood. In ons land bestaat geen gebrek. Ik geef er mooi de brui van, om me al dat geschreeuw aan te trekken..... En wat die dominées praten, altijd van geven en altijd van nood der armen, dat riekt vreeselijk naar 't communisme en daar bedankt Wester voor.

En dit heer eindigt zijn hartverheffende woorden met de voor dien tijd typeerende opmerking:

„Ernstig kan ik ook zijn, als 't te pas komt en dan zeg ik, dat God voor ieder zorgt en elk zijn deel heeft en wat Hij beschikt zal toch wel goed en wijs zijn."

Hier spreekt Wester de meening uit van duizenden, van kruide-nier tot Keizersgracht-regent en in hoc signo kwijnde en vegeteerde een groot deel van onze bevolking. Hoe zij kwijnden, Cremer vertelt het ons in het tweede hoofdstuk van zijn novelle, waar we in de woning van den anderen, slecht gekleeden reiziger zijn. „Geen vuurvonk glom er aan den haard en slechts het stargeglim verlichtte luttel het bitter armoedig vertrek."

Kobus behoort tot het leger der werkloozen. En als de cijfers in

het boek van Brugmans boekdeelen spreken, Cremers bladzijden doen het niet minder. Hier kan men zien, hoeveel en wát er sedert veranderd is in de verhoudingen.

Kobus besluit de houten achterdeur van zijn hutje stuk te hakken en als brandhout te gebruiken:

„als God je de middelen toont en de menschen je den nek toe draaien, waar zal je dan heen met je eerlijkheid? — De bedeeling? Eén gulden in de week, voor man, vrouw en vier kinderen die uitgeteerd en bevroren zijn. — En dan die weldadige soepbedeeling! Eenmaal in de week, 't is een heele verkwikking — ja man, leef eens van 20 stuivers en een paar porties soep in de week!”

De vrouw gaat uit, om van buurvrouw, die aardappelen gekookt heeft, de schillen te vragen. Misschien zal ze die willen afstaan. Kobus had 5 centen meegebracht en daarvoor kan wat brood worden gekocht. Daar zullen dan vier kinderen en twee menschen dat etmaal van moeten leven. Terwijl de moeder weg is, hakt vader het deurtje stuk: de wind jaagt nu vrijelijk het armzalige kamertje binnen. Het oudste meisje valt flauw en als de moeder terug is, zonder aardappelschillen, want die kon buurvrouw nog best zelf gebruiken, en met drie sneden brood, wordt het brood gebroken en verdeeld, gebeden (dat is altijd bij de armen van Cremer) en gegeten. Plotseling blijkt het jongste jongetje Dorus stervend. Redding is niet meer mogelijk. En wanhopig zien we den vader met het lijkje den nacht in vluchten.

Hier eindigt Cremer zijn verhaal, maar hij voegt erbij, dat er geld wordt ingezameld voor dit gezin en dat er juist voor die stille armen, die zich schamen te bedelen, nog zoo heel veel noodig is.

Onbekende uitgave:

manieren die jonge dorpsmeisjes vinden om het kind kwijt te raken. De opbrengst van de novelle *Een winternacht* (1854) was voor de armen. In zijn visie had de arme recht op steun. De 'canapé-christenen' zouden mee moeten helpen aan hervorming van de maatschappij, niet door af en toe een aalmoes te geven, maar door werkelijke veranderingen.

2024: Een winternacht. Een introductie op youtube.

Een winternacht door J.J. Cremer

Een introductie in een novelle over armoede

www.jacobcremer.nl
Maart 2024

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt op 21 maart 2024.